Naše řeč ROČNÍK XVI. ČÍSLO 5.

Jaroslav Dvořáček: Nejčastější galicismy v novočeské skladbě.

Části věty. (Pokračování.)

Podmět, jeho zdůraznění ve větě. Schema: *C'est moi qui* commande ici. Zde poroučím *já;* zbytečnou nápodobou francouzštiny: to jsem já, jenž (který, kdo atp.) zde poroučím.

Na zdůraznění podmětu se ve franc. užívá opisu; ten bývá složen z ukazov. zájmena a slovesa *être* (c'est, ce sont, ce sera, ce fut atd.) přímo před podmětem a ze zájmena vztažného *qui.* Třebaže v češtině stačí na zdůraznění změna slovosledu,*) které pro svou ztrnulost větné stavby není schopna francouzština, šíří se v knižní češť. čím dál tím víc tento typický galicismus, nadto rozvláčný a nemotorný. — Byl to Lubin, jenž vstoupil prvý m. první vstoupil Lubin (France, Perleť. 208) [z origin.: C'est Lubin qui entra le premier]. — Je to kulturní nadřazenost buržoasie, která ji činí vítěznou (J. L. Fischer, Saint-Simon 63). — Nyní jsme to my, kteří hledíme soustrastně na prochazeče (Weiner, Třásničky 219 a často pod.). — Že je to mateřská láska, která ti jediná ze všeho zbyla m. že jediná zbyla ti... mateřská láska (Weiner, Netečný 190). — A tato snadnost odkrytí to byla, jež mu znechucovala četbu (Karásek, Legenda 169). — Ona to byla, která zničila mé štěstí (Šimánek, Bratrstvo 200). — Nejsou to jen pokrokové strany slovenské, nejsou to jen socialistické skupiny na Slovensku a nejsou to jen slovenští

*) Srov. na př. v Gebaurově-Ertlově Skladbě (8. vyd.) str. 53—59 a článek † Jos. Zubatého v NŘ. XVI, 1—5.

evangelíci, kteří tento projev... odmítají, ale jsou to již také slovenští agrárníci, kteří nadobro odsuzují . . . (LN. 16. VII. 29). — To není jen velký spisovatel, který zmizel m. nezmizel jen velký spisovatel (Nár. listy 10. XI. 29). — A konec konců je to každý z nás, kdo je odpověden za další vývoj společnosti (Nár. osvob. 27. XI. 29). — Diskutovalo se o otázce, zda to byl beton či armáda, kdo vyhrál bitvu m. zda bitvu vyhrál beton či armáda (LN. 14. XI. 29). — Jsou to dnes Němci, kteří mají největší podíl na zachycení a bibliografickém zpracování nové literatury o dějinách Slovanstva m. největší podíl... Slovanstva mají Němci (Nár. osvob. 28. V. 31). Takovéto perifráze, skoro vždy zbytečné a často dvojsmyslné, jsou za posledních šest sedm let tak časté, že tu lze mluviti přímo o epidemii.

Předmět, jeho zdůraznění ve větě.

α) *Předmět v akusativu,* na nějž se ve franc. klade důraz, položí se na začátek věty absolutně a oddělí čárkou; za ním následuje v obvyklém skladu věta, v níž se vytčený předmět opakuje ve formě osobního zájmena (akus. le, la, les).

Schema: *Ce garçon,* je *le* connais bien. *Tohoto chlapce, toho* já dobře znám (usus); avšak nápodobou franc. slohu se zájmeno ukazovací nesprávně nebo aspoň nezvykle nahrazuje zájmenem osobním: tohoto chlapce, znám ho. — Tuto směšnou ředkev, pověsíme *ji* (Barrès, Nepřítel 45). — Vděčnost zachráněných, nebeřme *ji* v pochybnost (Lid. nov. 23. V. 29). — Naši bezpečnost, nechme *ji* na pokoji (LN. 16. III. 27). — V překladech dosti často, z neumělosti; původní spisovatelé se této chybě dosud vyhýbají.

β) *Předmět v akus., genitivu i v dativu* se zdůrazňuje opisem, jako jsme viděli u podmětu, avšak místo nominativu zájmena vztažného (qui) klade se akusativ (que) nebo zájmeno vztažné s předložkou (à qui, pour qui, avec qui a j.). Tento způsob zdůraznění jest ve franc. mnohem častější nežli sub α). Schema: *C'est toi que* je cherche. *Tebe* hledám; nápodobou franc.: jsi to ty, kterého (jejž, koho) hledám.—To jste vy, to není dítě, které takto líbám m. vás líbám, nikoli dítě (Maupassant, Silný 27). Je to chléb, je to láska, které mi bylo třeba m. potřeboval jsem chleba, lásky (Maupassant, Naše 174). — Není to tedy ani historie, co podává Condorcet, tím méně sociologie m. nepodává tedy C. ani historii ani sociologii (J. L. Fischer, Saint-Simon 40). — Bude

to vždycky lidský genius, jemuž bude patřiti má láska (Vachek, Moc 655). I tento opis, stejně zbytečný, je čím dál tím častější;*) nejednou místo žádoucí přesnosti způsobuje naopak nejasnost, ba dvojsmysl: věta »byla to žena, kterou jsem hledal« může znamenati buď: hledal jsem *ženu* (ne muže atp.) nebo: byla to *ta* žena, kterou jsem hledal (ne jiná). Ale přes to, jak se zdá, je obliba takovéhoto »zdůrazňování« na postupu, zvláště v slohu žurnalistickém.

γ) *Předmět v akusativu prostém místo příslov. určení.* Vous habitez *une jolie maison.* Bydlíte *v pěkném domě;* podle franc. (a němčiny): obýváte pěkný dům. Některá slovesa předmětná, jako habiter, parcourir, traverser, spojují se ve franc. s akusativem předmětu, kdežto duch našeho jazyka i ustálený zvyk žádá si tu příslov. určení. — Obýváš podivnou zemi m. *v* podivné zemi (Rouquette, Velké 68). — Obývala krásný byt (Baudyšová, Vyšší 30 a jinde). — Obýval tichý pokojík (Imlauf, Samojed 25). — Jedině jeho prsty se chvílemi samy sebou chvěly, procházely *je* lehké otřesy (Maupassant, Silný 279) [z origin.: les secousses légères *les* parcouraient]. V konvenční próze a v slohu žurnalistickém napořád; někdy ovšem i vlivem němčiny a latiny.

Příslovečné určení

je *zdůrazněno opisem,* analogicky jako podmět a předmět. Schema: *C'est à Prague que* je vous ai vu. *V Praze* jsem vás viděl; nápodobou franc. způsobu je nemotorný opis: je to v Praze, co (kde) jsem vás viděl. — Víte, že je to povaha, čím působíme na lidi m. na lidi působíme povahou (France, Perleť. 105); z origin.: c'est par le caractère qu'on agit sur les hommes. — A je to dík zločinnému výkladu přirozeného zákona, který formuloval, že jsme svědky tohoto sporu (Retté, Úvahy 30). — To také jest, proč jsem vás poznal m. proto také jsem vás poznal (Weiner, Netečný 34). — *Bylo to v nitru neurčitého východního paláce,* daleko, prostřed nepřehledných... zahrad, v osamocení, kde je všechen styk přerušen, *kam* umísťoval svého vysněného Heliogabala m. svého Heliogabala umisťoval do nitra... paláce (Karásek, Legenda 33). — Ale byl to jen lid obecný, do něhož takto slova a tvary francouzské vnikaly m. slova a tvary

*) Ojediněle už u Nerudy, na př.: Vydatná jeho (dělníkova) náruživost jest to, co nutí každou vládu, aby ouvriera udržela v dobrém rozmaru (Pařížské obr. 16).

vnikaly jen do lidu obecného (Flajšhans, Náš jazyk 301). — Domníval jsem se tehdy, že to bude xystus, kde zastihnu básníka m. že básníka zastihnu v xystu (Lid. nov. 7. X. 28). Je viděti, že z pohodlí překladatelů stala se móda; jí se dochází — místo zdůraznění — zase účinku opačného, nejasnosti.

Přívlastek:

α) *Kladený postpositivně* i tam, kde není důrazu. Schema: L'eau *fraîche* vaut mieux que la bière *chaude*. *Čerstvá* voda jest lepší než *teplé* pivo. Ve franc. se adjektivum přívlastkové klade obyčejně za substantivum; vždycky pak, značí-li vlastnost fysickou. Neumělí a pohodlní překladatelé to napodobují; ale i v próze původní je to jev dosti častý. — Ptáci tažní raději podnikají okliku velikou (Arène, Z nových 42). — Z pokoje vedlejšího vycházelo chrápání pravidelné a zvučné (ibid. 45). — Vlasy, husté, vlnivé kryjí čelo (Karásek, Legenda 170). — Výčitky se ozvaly kruté a drásavé (Hladík, Dobyvatelé 110). — Vstoupili na parník trouvillský v přístavu hlučném a hlaholném (ibid. 117).

β) *Přívlastek vyjadřovaný genitivem jakosti* (nad míru obvyklou) místo adjektivem. Schema: Le vieillard *d'une avarice* incroyable. Stařec neuvěřitelně *lakomý;* lépe než — podle franc. — neuvěřitelné lakoty. Čeština již od staré doby dává přednost přívlastku shodnému před neshodným. Francouzština však (i latina) si libuje v přívlastku neshodném, zvláště v genitivu qualitatis, a to nejčastěji na označení vlastností a sklonů duševních. Překladatelé to napodobí; ojediněle se tento nezvyklý genitiv objevuje i v próze původní. — Lania spatřil starce ohromné otylosti [z origin. L. vit un vieillard d'une vaste corpulence] (France, Perleť. 13). — Provdal starý pop . . . svou dceru za mladého popa čtyřiadvaceti let m. čtyřiadvacetiletého (Barrès, Nepřítel 82). — Zemdlená svítilna, bledosti měsíčné, koupala komnatu v matných polosvitech m. měsíčně bledá nebo bledá jako měsíc (Karásek, Legenda 36).

γ) *Přívlastek vyjádřený větou relativní, připojený spojkou* a. Schema: Un serviteur fidèle *et qui* me plaît. Věrný služebník, *který* se mi líbí. K přívlastku vyjádřenému adjektivem nebo genitivem připojuje se ve franc. druhý přívlastek, rozvedený ve větu vedlejší, spojkou *a*. V češtině však toto spojování vypadá nezvykle, je strojené a působí

téměř dojmem anakolutu. — Měla zálibu... v tomto neustálém styku s duchem příjemným, osvíceným, učeným *a* který náležel jí (Maupassant, Naše 135). — Mladík, zatčený současně se mnou *a* který vyšel z vězení den předtím (Vaucher, Bolšev. 271). — Mladá žena, tak vážná, tak zdrželivá *a* jež by byla pociťovala nesnesitelný stud (Barrès, Nepřítel 43). — Pohled na sady onen Palác obklopující *a* jejichž pěšiny a trávníky jsou... pokryty pohozenými prospekty (Lid. nov. 23. X. 29). — Úsměv harmonické bytosti *a* který podmaní kdekoho (Weiner, Netečný 240 a j.). — Toto světlo chimerické *a* jež mělo zdání, jako by bylo zrcadly (Karásek, Legenda 27).

Doplněk.

α) *Vyjadřovaný genitivem jakosti* (nad míru obvyklou) *místo adjektivem* nebo jinak (srov. v oddíle o přívlastku β).*) Schema: Elle était *d'une bonté extraordinaire.* Byla *neobyčejně dobrá* (lépe než — podle franc. — byla neobyč. dobroty). — Theorie, o níž prohlašoval, že je téměř mathematické přesnosti m. matematicky přesná (Retté, Úvahy 20). — Jenewein nejeví se nijakž nábožensky naladěným nebo dodonce mystických sklonností**) (Procházka, Rozhovory 40). — V zasedací síni však jeví se ve své čamaře důstojným, povlovných pohybů, »usebraného« vzezření (Weiner, Třásničky 85). — Nemůžete si představiti, jaké mohutné (!) licoměrnosti jsou lidé m. jak jsou (ohromně) licoměrní (Serre, Ghetto 38). — Předložené jídlo bylo mimořádné chutnosti m. neobyčejně chutné (Šimánek, Bratrstvo 53). — Velmi často u neumělých překladatelů; v původní próze dosud jenom zřídka.

β) *Doplněk vyjádřený instrumentálem zájmena* **on** nebo **ten** — nápodobou způsobu francouzského. Schema: Moi, je suis content et j'espère que vous *le* serez aussi. Já jsem spokojen a doufám, že (vy) budete také (t. spokojen). Typický galicismus; v češtině se tu musí doplňkové jméno někdy opakovat, jindy může býti bez újmy jasnosti vůbec vynecháno. — Byla jsem svobodná, ale už jí (!) nejsem m. ale už nejsem (Restif, Cudná 28). — Netvrdím vám, že jsem

*) O zvláštním, stejně nečeském užívání gen. doplňkového pojednal Zubatý v NŘ. IX, 208—209.

**) Gen. qualitatis položený příliš volně; vazba by zněla přirozeněji, kdyby genitiv byl závislý na nějakém substantivu významu generického, na př. muž, umělec myst. sklonností.

do vás zamilován, ale... jestli nejsem na nejlepší cestě se *tím* státi (Maupassant, Silný 31). — Náboženství může býti autoritativním proto, že jest *jí* i věda m. že i věda jest autoritativní (J. L. Fischer, Saint-Simon 82, pod. 108 a častěji). — Události zdají se mi... poutavými. Ale nejsou *jimi* m. ale nejsou (Jiří St. Guth-Jarkovský, Paměti I, 70). — Velmi mnoho se na př. mluví o zřasených šatech, ale ve skutečnosti jsou *jimi* velmi málo (Nár. listy 14. XI. 26). — Celkem vzato mohou být strany levice s výsledkem spokojeny, a jsou *jimi* také hlavně proto, že jim přibylo hlasů (Lid. nov. 24. X. 29).

γ) *Doplněk volně spojený, vyjádřený participiem nebo jménem* (srov. též v oddíle o participiích β). Schema: Une fois *trahi,* il ne croit personne. *Byv zrazen (protože byl zrazen),* nevěří nikomu; podle franc. (i lat. a něm.) způsobu: zrazen, nevěří. Napodobením franc. a jiných jazyků rozmohla se nedávno tato forma doplňku absolutivního; v češtině ji raději nahrazujeme participiem nebo — častěji a lépe — celou větou vedlejší, a to příčinnou, časovou nebo přípustkovou. — Maličký ještě, kousal pracky (Rouquette, Velké 207); lépe: Když byl ještě m. — Egoista, přece však nejsem jím takovým způsobem, abych odpíral jiným dobrodiní m. třebaže (ačkoli) jsem sobec, přece ne do té míry, abych (Barrès, Nepřítel 37). — Bohatá a nezávislá, mohla nalézti zaměstnání (ibid. 59). — Prostá a naivní, neznala ani koketerie vzpírání se (Balzac, Dvě 60). — Positivní poznatky politické, *jednou formulovány,* projeví autoritativnost, franc.: les notions politiques, une fois formulées,... (J. L. Fischer, Saint-Simon 115 a častěji). — Hluční a gestikulující, zachovávají přese vše míru m. ačkoli, třebaže jsou (Weiner, Třásničky 50). — Těžkopádná, aby mu porozuměla, domnívá se, že m. jsouc nechápavá nebo: poněvadž je n. atp. (Karásek, Legenda 86 a často). Šablona, ochuzující jazyk o možnost určitějšího, přesnějšího vyjádření, oblíbená zvláště v próze filosofické, v liter. kritice už od let devadesátých (Karásek, Marten, Arnošt Procházka a j.).

Věta jednoduchá a souvětí.

Vazby osobné místo neosobných přes míru v češtině obvyklou. Napodobením franc. vazeb, zvláště dvojího akusativu a dvojího nominativu, množí se násilné konstrukce jako »vím se gentlemanem« (Weiner, Netečný 32) nebo »Larisse

zdál se býti polichocen« (France, Perleť. 178).*) Duch jazyka českého v takových případech vyžaduje, aby se vazba osobná (oblíbená též v latině a němčině) rozvedla v souvětí podřadné s vedlejší větou předmětnou nebo podmětnou.**) — A růže ta zdála se býti utvořena ze světla (France, Studně 159). — Zdála se míti tolik dobré vůle m. zdálo se, že má (Flaubert, Prosté 25). — Vytřeštěné oči zdály se viděti (Vachek, Moc 654). — Od té chvíle, kdy *byl někdo poznán jejím milencem,* i on přirozeně vzrostl v očích malého světa m. když poznali, že někdo jest jejím milencem (Weiner, Netečný 53). Tlakem shodných větných schemat franc. (a lat. i německých) se však tyto vazby ujaly skoro obecně, takže se už i normativní mluvnice s nimi smiřuje; srov. na př. v Gebaurově-Ertlově Skladbě (8. vyd., str. 218): místo vazby »zdál se toho nechápati« *říkáme raději:* »zdálo se, že toho nechápe«. (V 9. vydání už této poznámky není, ale na str. 245, § 828 se ovšem vytýkají za chybné takovéto vazby s infinitivem *býti,* na př. zdáš se býti churav, spr. zdáš se churav.)

Souvětí souřadné a podřadné.

α) *Věta vedlejší se spojkou* aby místo kopulativní spojky *a* nebo adversativního *ale* — nápodobou větné formy francouzské (a odtud i něm.), schematu Il s'en alla à l'étranger *pour en revenir* pauvre. Odešel do ciziny *a* (ale) *vrátil se* chud (nespr.: aby se vrátil...). Kausální poměr, jejž věty tohoto typu původně vyjadřovaly ve franc. a němčině, značil někdy též časovou následnost dvou dějů; tato forma pak byla přenesena i na jiné případy, kde šlo *jenom* o vyjádření následnosti (NŘ. XIII, 22). — Odešla, aby se nevrátila m. a (už) se nevrátila (Rouquette, Velké 56). — Metla válečná opustí Evropu, aby se nevrátila již nikdy (překlad franc. citátu v knize J. L. Fischera, Saint-Simon 69). — Vycházel do světa skutečného, by (= aby) byl prvním stykem s ním dokonale sklamán m. ale byl zklamán (Karásek, Legenda

*) Ojediněle už i u Nerudy, na př.: Když *se však mní již nepozorovánu,* zalítne zrak její v jistou končinu zahrady (Pařížské obrázky 51).

**) V starší době, obzvláště u našich humanistů, jsou tyto latinismy zcela běžné. Za *galicismus* však lze právem považovat už v překladu Jungmanově (Atala, 130) větu: poustevník... zdál se předcházeti Atalu k hrobu (v orig. il semblait précéder Atala dans la tombe), byť i stejná konstrukce byla v latině (eremita... praecedere visus est) a v němč. (er schien... voranzugehen).

38). — A sáhl jsem dychtivě po Marii Petra Nansena, bych (= abych) ji odložil tím zklamanější (Procházka, Rozhovory 7). — Krev se mi vehnala do tváří, aby je v zápětí opustila (Šimánek, Bratrstvo 28). — A konečně pojal ji sám za ženu, *by zhynul její rukou* (Procházka, Rozhovory 134). — Zastřelil svoji milenku, *aby za to byl ... odsouzen k trestu smrti* (Pol. list 7. V. 30).*)

β) *Věty vedlejší se spojkou* aniž. Mnozí překladatelé z franc. i autoři prózy původní překládají každé *sans que* spojkou *aniž* nebo *aniž by*, a to i tehdy, když se tím dopouštějí chyby proti duchu češtiny (1.), nebo opomíjejí — na újmu českého bohatství výrazového — jiné, lepší možnosti vyjádření (2.).

1. České *aniž* = a ani. Proto není správné začínati — po způsobu franc. a něm. — větu spojkou *aniž*, když se předtím nic nepopíralo. — Aniž jste se dopustila viny, obšťastnila jste lidi m. nedopustivši se, franc. sans commettre une faute, vous avez rendu les hommes heureux (Restif, Cudná 67). — Aniž (obrázky) zapíraly velikost, chtěly ji přivésti na dosah ... (Weiner, Třásničky 178); správně: nezapírajíce, třebaže nezapíraly atp. V próze původní, zvl. žurnalistické, chyba čím dál tím častější.

2. Místo pohodlné šablony spojky *aniž* bývá často lépe vyjádřiti větu vedlejší přechodníkem, zvláště na začátku (viz zde sub 1.), jindy kopulativně *a ne*, jindy větou odporovací, časovou, přípustkovou (se spojkami *ač*, *třebaže* a pod.). — Tu, aniž jste pozbyli úcty před dějinami, přece jen jste se oprostili z útlaku jejich neosobní hrůzy m. nepozbyvše, třebaže jste nepozbyli atp. (Weiner, Třásničky 187). — Jsme silni, aniž jsme vybraní a jemní m. ale nejsme, a přece nejsme vybraní (Karásek, Legenda 34). — Je málokteré číslo většiny z nich (časopisů), aniž mělo úvodník [= aniž má, aby nemělo] (Lid. nov. 15. XII. 29).

3. Tímto zmechanisováním funkce spojky *aniž* (vlivem jazyka franc.) se stává, že se jí nesprávně užívá na př. též ve spojeních, jako jest ve větě poslední (»Je málokteré číslo ...«); tam se smyslem lépe hodí *aby ne:* je málokteré číslo, aby nemělo, a tu je zápor ovšem správný. Když pak píšícímu tanou na mysli oba způsoby vyjádření (*aby ne* a *aniž* bez záporu), vzniká jejich křížením (kontaminací)

*) Poslední dva citáty jsou obzvlášť pozoruhodné; ať si vznikne třeba vyložený nesmysl, jen když se autor vyjádří »nevšedně«, jinak než jiní!

nesprávné *aniž ne*, takže se smysl úplně porušuje.*) — Nemohla učiniti jediného pohybu, aniž by ihned nevnukala mužům, kteří ji viděli, žhavou touhu m. aniž vnukala, lépe: aby nevnukala (France, Studně 102). — Nebylo možno dívati se na ni, aniž člověk nepocítil touhu m. aby nepocítil (Restif, Cudná 5 a častěji). — Nové vydání nelze déle odkládati, aniž by to neublížilo jeho životnímu dílu (Lumír LV, str. 259, v článku o Han. Jelínkovi). — Nevyjde od té doby kniha jednoho, aniž nevyšla zároveň... kniha druhého (Lid. nov. 9. XII. 27, Weiner). — Mým názorem je, že nikdo nemůže píti, aniž by to na něho nemělo špatný účinek (Národ 14. IV. 28). — Pomalu nebylo okapu, aniž z něho netrčel hrůtek a nesplýval drát (Lid. nov. 2. XII. 28). — Zajímavá je tu i záměna časů, a to právě oním křížením: aniž vyjde — aby nevyšla; odtud i o présentním ději aniž nevyšla (perfektum m. présentu). Tato chyba je na postupu zvláště v slohu žurnalistickém. (Příště ostatek.)

Josef Bečka: O postavení přívlastku v české větě.

Postavení přívlastku v české větě není dosud podrobně prostudováno. Naši filologové se většinou zabývali jen podobou českého přívlastku (zvláště je zajímal zjev, že čeština dává přednost přívlastku shodnému před neshodným) a studium postavení přívlastku ve větě zanedbávali. Proto najdeme v českých skladebných pracích o této otázce jen málo poučení. A přece je to otázka dost důležitá, aby ji znal dobře každý, kdo chce správně psát. V našich skladbách buď vůbec nejsou stanovena pravidla o pořádku slov v přívlastku, nebo jsou stanovena jen povšechně a často i nepřesně. Stále se tu poukazuje na jazykový cit, ale jazykový cit je něco tak relativního a mnohdy nespolehlivého, že těžko lze s tímto poukazem vystačit ve věci tak složité, jako je pořádek slov v přívlastku. Co je zde problémů, dobře ukázal V. Šmilauer v své práci »Poloha přívlastku v Kronice pražské Bartoše Písaře« (Praha 1930). Tato práce se však týká jen jednoho autora a k tomu ještě z doby starší, a proto se k praktickému poučení o novočeském usu nehodí.

Snažil jsem se zachytit hlavní zásady, kterými se řídí postavení českého přívlastku. Šlo mi především o novou

*) K tomuto výkladu, jistě správnému, dospěl jsem pozorným studiem dokladů, stále se množících, z doby nedávné.

Přívlastek těsně splývá se svým jménem, vyjadřuje-li nějakou vlastnost, kterou můžeme vnímat svými smysly, a proto zpravidla je před svým jménem: *široká* ulice, po *malé* chvíli (Háj.), na *pravú* stranu (Háj.), na *krátkych* vozíkoch o *vysokých* kolách (Kuk.). On je *silný* člověk. Mírové náměstí má podobu *nepravidelného* pětiúhelníku. Pole se pestřilo *modrými* květy chrp a *červenými* květy vlčích máků. Na půdu se šlo po *dřevěných* schodech. Zloděj ukradl *zlaté* hodinky a *perlový* náhrdelník. Všichni se mu smáli pro jeho *křivé* nohy a *malou* postavu.

Ale také přívlastky, které vyjadřují ocenění nebo jsou zabarveny citově, se kladou zpravidla před podst. jména: *chytřejších* povalečuov (Háj.), *věhlasným* horlením i *slepou* vášní (Pal.), *lahodnými* slovy (Háj.), *dobré* vědomosti (Háj.). To je *krásná* dívka! Vy jste mi *pěkný* chlapík! Byl vždy *svědomitý* pracovník. Vy jste *šťastný* člověk. XY je sice *přísný* představený, ale při tom *dobrý* člověk.

Přívlastky vyjádřené formálními výrazy (zájmeny, číslovkami a pod.) jsou také zpravidla před svými jmény: *týmž* brodem . . . na *druhú* stranu (Háj.), měly zcela *jiné* náhledy než jejich příbuzní (Něm.), *celú* náladu rozveselenej duše (Kuk.), okolo *všech* stavení (Něm.). On žil v *té* době, kdy . . . *Jeden* pán mi povídal, že . . . Stává se v *jistých* případech . . . Jděte *třetí* ulicí vlevo! *Někteří* lidé si myslí, že se *ta* věc dá lehko vyřídit. *Oba* páni študenti (Kuk.). Zájmeno *ten* se však často klade za podst. jméno, když se má zeslabit jeho ukazovací význam: Znamenav, že se jemu nemoc *ta* čím dále více obtěžuje (Háj.). Myšlenka *ta* se pak rozšířila.

Adjektivní přívlastek položený *za* jméno nesplývá s ním tak těsně. Vzniká tu jakýsi myšlenkový šev (někdy snad i malinká pausa v proudu výdechovém). Tato myšlenková mezírka bývá vyplňována rozmanitě. Někdy jsou substantivum a adjektivum postaveny proti sobě, čímž dostává adjektivum nádech *důrazu:* ale kníže jako muž *milostivý* (Háj.), ku prospěchu *státnímu* nevyhnutelně potřebné (Pal.), chce z nich (dětí) míti lidi *študirované* (Něm.), v postavení *beznadějném* (Olb.), básníci jsou lidé *nesmělí* (Vanč.). Bol to deň *dôležitý* (Kuk.), pravda je, ja som rechtor *planý* (Kuk.).

Ale byl by omyl domnívati se, že adjektivum položené *před* podst. jménem nemůže mít důraz. Ukazují nám to jasně citované příklady i náš vlastní usus, zvláště v mluvené řeči: Pod jeho *hrubou* halenou *šlechetnější* srdce bilo než mnohému pod *drahým* suknem (Něm.). Vylévati víno a ka-

češtinu. Vedle příkladů vzatých přímo z usu užil jsem příkladů, které jsem vyexcerpoval z částí těchto knih: F. Palacký, Dějiny národu českého (zkratka Pal.); B. Němcová, Chudí lidé (Něm.); I. Olbracht, Žalář nejtemnější (Olb.); V. Vančura, Rozmarné léto (Vanč.). Na srovnání s usem starším uvádím příklady i ze Štítného (Knihy šestery, vyd. Erbenovo), V. Hájka z Libočan (Kronika česká, vyd. Flajšhansovo) a Komenského (Kšaft umírající matky Jednoty bratrské); na srovnání se slovenštinou doklady z Kukučina (Mladé letá).

Při otázce o místě českého přívlastku jde vlastně jen o jednu věc: kdy klademe přívlastek přede jméno, ke kterému patří, a kdy za ně. Protože však přívlastek může míti velmi rozmanitý význam a rozmanitou podobu, nemůže být pravidlo o kladení přívlastku jen tak jednoduché, jak by se zdálo.

Už na základní otázku samu je těžko odpovědět bez výhrad: Má na postavení přívlastku větší vliv jeho význam či jeho tvar? V. Šmilauer se domnívá, že význam. Nemůžeme však popřít — a hned to také na příkladech uvidíme —, že tvar přívlastku má rozhodující vliv na jeho postavení. Přidržel jsem se názoru, že o postavení přívlastku rozhoduje především jeho tvar a pak teprv jeho význam, a proto hledám pravidla o přívlastku s tohoto hlediska.

I.

Nejčastější tvar přívlastku je *jednoduchý přívlastek shodný.*

Je-li tím přívlastkem příd. jméno, nebrání žádné formální ohledy, aby nestálo před svým jménem nebo za ním, jsou tu však jisté zvyklosti, které jazykový usus nás nutí zachovávat.

První hlavní zásada je tato: přívlastek, který je *před* svým jménem, splývá s ním velmi *těsně;* je-li *za* ním, je tu jakési *uvolnění*, které můžeme cítiti rozličnými způsoby.

Nejtěsněji splývá příd. jméno se svým jménem, tvoří-li s ním *významovou jednotku*. Spojení adj. + subst. vyjadřuje jedinou představu. Adjektivum je vždy *před* svým jménem: *vlčí* mák, *Královské* Vinohrady, *okresní* soud. Spojení je tu těsné a často se tu projevuje snaha, vytvořit ze dvou slov jediné: *stracenůžka* (ze stračí nůžka), *kuřimor* (místo kuří mor). Dokonce se tak tvoří nesprávná komposita: *malo-město* (místo malé město), *národohospodářství* (místo národní hospodářství).

ziti knihy jsou *těžká* provinění (Vanč.). Řekl jsem ti *jediné* slovo? (Olb.). *Najmenšia* žaloba nedošla k direktorovi (Kuk.).

Srovnáme-li zde polohu před subst. s polohou za subst., vidíme, že důrazová poloha za subst. má v sobě často pojetí *protikladu:* rušíc se v *jednom* bytu (důraz prostý), zárodkem bývá bytu *jinému* (důraz kontrastní) (Pal.). Staří také zpívali, ale písně *nábožné* (t. j. ne světské) (Něm.). Nerobíce ani knih ani věcí *užitkových* (s ironií na neužitečnost knih) (Vanč.). Zabývám se cviky, jež, jakkoliv jsou tělesné, mají přece do značné míry povahu *duchovní* (Vanč.). Vyňali mu levé oko. Ale bylo již pozdě. Byl již zachvácen také nerv oka *pravého* (Olb.). Nech mu núkajú stolicu Dávidovu, a on si len sadne do katedry *školskej* (Kuk.).

Jako takovéto protikladové postavení cítíme dnes postposici obvyklou ve *vědeckých termínech*. V řeči sdělovací říkáme vždy *vlčí* mák, *setý* mák, ale v řeči vědecké jen mák *setý* (Papaver somniferum) a dokonce někdy i mák *vlčí* (Papaver rhoeas). Podobně vědecky: fialka *vonná* (Viola odorata), fialka *bažinná* (Viola palustris), ale lidově *psí* fialka (Viola canina). Říkáme sice *sociální* cítění, *individuální* sklony, ale v pedagogice mluvíme o výchově *sociální* a o výchově *individuální*. Říkáme sice obyčejně: *střední* školy, ale napíšeme: školy *střední* se liší od odborných tím, že poskytují všeobecné vzdělání (nebo kontrastně: vzdělání všeobecné). Takových příkladů bychom mohli uvésti celé stovky; sem také patří výrazy Karel *Veliký*, Boleslav *Ukrutný*, Ludvík *Svatý* (ale svatý František).

Uvolněného vztahu mezi substantivem a následujícím adjektivem se někdy užívá k vyjádření vlastnosti, která se přisuzuje teprve jaksi během vyslovení myšlenky. Je tu tedy postavení, které tvoří přechod od přívlastku k doplňku. Je veliký rozdíl ve větách: Na konci vesnice uviděl *rozbitý* dům a *zpustlou* zahradu. Když se po letech vrátil, uviděl dům *rozbitý* a zahradu *zpustlou*. Ve stejném významu cítíme postposici ve větách: ktož chce míti dóm *pevný*, musí najprv základ *pevný* položiti (Štít.), přišel-li muž *napilý* a ženská *nečistá* a *otrhaná* (Něm.), máme živobytí *dobré* (Něm.), máte šat *čistý* (Něm.). A tu vidí mňa, zabitú flašku a kasňu *otvorenú* (Kuk.).

Avšak ani v tomto případě není nutné, aby adjektivum bylo vždy za substantivem. Postposice jen výrazněji vystihuje obapolný vztah obou představ, ale kde není třeba tento

vztah výslovně vyjadřovat, může být adjektivum zcela dobře před svým jménem: a tu sú nalezli *zavřené* brány (Háj.), máš zase *začervenalé* oko (Olb.). Můžeme klidně říci: Máte *červené* oči, právě tak jako řekneme: Máte *černé* oči, ačkoliv mezi oběma adjektivy je tu veliký rozdíl.

V článku »O tvarech českého přívlastku« (v. NŘ. II, 1918, 97 n.) rozebral V. Ertl zjev, který zajímal již Gebaura, že totiž stará čeština má snahu měniti přívlastek neshodný v adjektivní přívlastek shodný. Tak adjektivum vyjadřovalo nejen vlastnost, nýbrž i složitější vztahy, nahrazovalo genitiv posesivní, subjektivní, objektivní i vazby jiných pádů, prostých i předložkových: syn krále Václava — syn králóv Václavóv, dusot koní — koňský dusot, prodej koní — prodej koňský, úder hromu — úder hromový, rána metlou — rána metelná, milovník žen — milovník ženský. Jak vidíme, adjektiva zde obvyklá jsou tato: adj. poses. *-óv,* adj. *-ový, -ní, -ný* a *-ský.* Tato adjektiva neznačila vlastnost a již pro svůj význam kladla se většinou za podst. jméno, k němuž jistě přispívala analogie vazeb přívlastků neshodných, které si původní formu udržely. Průběhem doby tento způsob adjektivního vyjadřování z jazyka mizel a do nové češtiny se dochovaly jen některé jeho zbytky.

Nejlépe se udržel u *adjektiv posesivních.* Jejich původ a význam, shodný s genitivem posesivním, se stále projevuje v tom, že mnohem častěji než jiná adjektiva se kladou *za* podst. jméno, i když k tomu není žádné zjevné příčiny. V mluvené řeči sice je tu postposice již velmi řídká, ale v psané řeči se vyskytuje i u autorů nejmladších, kteří si jinak v postposici nelibují. Několik příkladů: ktož by stavoval listy *královy,* kteréž on šéle své králové (Štít.), hajtmany *Bořivojovy* vyhnali (Háj.), ale kdyby měl jmění *otcovo* (Něm.), chyba *Svatoňkova* (Něm.), pro blaho *synovo* (Olb.), můžeme minout plot *sousedův* bez pokušení (Vanč.), znala dopodrobna zvyky *manželovy* (Vanč.), popri boku *Miškovom* (Kuk.), to je duch *Kristov?* To je duch *satanášov!* (Kuk.) (u Kukučina často); universita *Karlova,* nábřeží *Masarykovo,* v románech *Jiráskových* a p. Zvláště často se postposice vyskytuje u autorů se slohem archaistickým, na př. u Palackého; u něho je téměř pravidelná: domu *Vladislavovu,* v rukou *císařových,* strany *Soběslavovy,* synové *Jindřichovi,* do rukou *biskupových.*

Ale i *zájmena posesivní,* ač jako formální výrazy by měla být zpravidla před svými jmény, se kladou, stejně jako adj.

posesivní, velmi často (u některých autorů dokonce zpravidla) *za* podst. jméno.*) Je to opět zjev typický pro starou češtinu a v nové češtině pro archaisující sloh (na př. u Palackého): kázanie *jeho* (Štít.), milosrdenstvím *jeho* (Štít.), abych tou smrtí jako předek *muoj* ššel (Háj.), poslal mistra *svého*, jenž slul Skrbimír (Háj.), naději o zachování bytu *svého* (Pal.), důchody *své* (Pal.), ujal se vladařství domu *jejich* (Pal.), tělo *jeho* přivezeno ku pohřbu (Pal.), aby se hodnost a krása *vaše* zvýšila (Něm.), hlas *jeho* (Něm.), sestra *jeho* (Něm.), stav *svoj* (Kuk.). V dnešním jazyce je však postposice posesivních zájmen čím dále tím vzácnější; v konversační řeči by zněla strojeně a někdy až směšně. Anteposice je dnes v mluvené řeči již tak vžitá, že se dokonce někdy i neshodný přívlastek posesivní, analogií se shodnými, klade před podst. jméno: *Palackého* most, *Komenského* universita.

Něco podobného jako u adj. posesivních můžeme pozorovati i u adj. na *-ský, -í*, významově jim velmi blízkých. I u nich byla postposice v staré češtině častější než u jiných adjektiv: na obú městech *Pražských* (Háj.), raddy *knížetské* (Háj.), sme tuto v zemi *nepřátelské* (Háj.), sněm *Novoměstský* (Pal.), vojsko jednoty *Strakonické* (Pal.), o krále *Polského* (Pal.), od sněmu svatohavelského (Pal.), mečem *nepřátelským* (Pal.), jehož lýtka prozrazovala střehy *šermířské* (Vanč.), do semeniska *učiteľského* (Kuk.). V nové češtině však postposice u těchto adj. není o nic častější než u jiných.

Zvláštní zmínky zasluhují rčení *biblická* a náboženská, v kterých se již od nejstarších dob českého jazyka užívá téměř důsledně postposice. Stále se říká: mše *svatá*, chrám *Páně*, Písmo *svaté*, vůle *Boží*, služby *Boží*, Bůh *všemohoucí*. Dnes tato adjektiva mají povahu ozdobných nebo stálých epithet náboženského významu. V starších textech najdeme takových příkladů o mnoho více, zvláště v textech náboženských. Tak na př. v Kšaftu Komenského sloh četnými postposicemi nabývá rázu nábožensky prorockého: Běda srdcím *strašlivým* a rukám *osláblým* a hříšníku, kráčejícímu dvojími stezkami! Z jejichžto úst já vezmouc slova, tobě také, národe český, na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty předce byl a zůstával rato-

*) Na tento usus měla asi vliv zájmena *jeho, její, jejich*, která jsou původem genitivy a jistě dlouho se cítila ve větě jako přívlastky neshodné.

lestí rostoucí, ratolestí rostoucí podlé studnic, ratolestí rostoucí na zeď.

Dnes z tohoto biblického usu zbylo jen málo. Možná však, že jeho vlivem se postposice stále cítí jako projev slohu vážného a vznešeného.

Slovosled staročeský byl o mnoho volnější, než je dnes. V starší češtině mohl býti přívlastek oddělen od svého jména jiným slovem. Na tento usus jistě měla vliv latina středověkých spisovatelů. Na př.: oráč *rozličná* seje *semena* (Štítný), jest ještě *třetie* od svatých učenníków *viera* popsána (Štít.), *nějakého* se *Svatoplukova* obávaje *fortele* (Háj.), aby pánu svému *vděčnou* i *užitečnou* učinili *službu* (Háj.), s Bořivojem v *dobrém* přebývali *přátelství* (Háj.), *veliků* činili *škodu* (Háj.), otcové vaši *zvláštní* byli *mistři* (Kom.), ne v *jednostejném* vidím *způsobu* (Kom.). Archaicky ještě u Palackého, na př. v bažení panském vždy *hotovou* nacházejíc *podporu* (Pal.), *celý* přemohl takořka *svět* (Pal.), národ počtem neveliký *veliké* předce někdy uměl získati sobě *jméno* (Pal.). V novém jazyce by podobné vazby zněly velmi nezvykle.*)

Na postavení adjektivního přívlastku u substantiva mohou míti vliv také jiné okolnosti než význam a tvar samého adjektiva. Tak je pravidlem všeobecně zachovávaným, že adjektivum je vždy před svým jménem, jde-li za ním nějaký jiný přívlastek neshodný. Můžeme sice říci *hospodářská* moc i moc *hospodářská,* ale řekneme vždy jen *hospodářská* moc *Anglie;* slovosled moc *hospodářská Anglie* nám zní nezvykle. Tak u Palackého čteme: synové *Soběslavovi,* ale: *Břetislavův* zákon o posloupnosti. Podobně: *nejpozdnější* plod osvěty národů (Pal.), *věčnými* zákony práva (Pal.), *vyššímu* prospěchu vlasti (Pal.), *ušlechtilejší* částka člověka (Pal.), *temný* plášť noci (Něm.), *sladký* klokot slavíka (Něm.), *opravdovou* soustrast s osudem člověka (Olb.), *vydesená* tvár dievčaťa (Kuk.).

Toto pravidlo se v nové češtině zachovává velmi důsledně, důsledněji než v jazyce starším, kde můžeme nalézt odchylky: napsánie *která* na jablce (Štít.), vedlé zřízení *starobylého* Břetislava I. před čtyřidcíti a šesti lety zřízeného (Háj.), roztrhání *žalostné* sebe (Kom.).

Je zajímavé, jak někteří naši starší pečliví stylisté, jako byl Palacký a Němcová, se snaží vyhnouti jakési slohové

*) Často se takové vazby čtou u K. Světlé. (Pozn. red.)

jednotvárnosti, sejde-li se několik adj. přívlastků. Nejčastější a nejtypičtější případ bývá, že subst. má dva přívlastky, jeden shodný a druhý neshodný, a že ten neshodný má zase svůj vlastní shodný přívlastek; tu tento druhý shodný přívlastek, je-li to jen trochu možné a není-li jiných stylistických obtíží, stojí velmi často v postposici: na *samém* počátku věku *historického* (Pal.), *neuchranný* pád říše *římské* (Pal.), *ochranná* útočiště v čas bouří *válečných* (Pal.), *svobodné* volení ouřadův *místních* (Pal.), *neporušené* jádro bytu *svého* (Pal.), *věčné* ledy sněžek *vysokých* (Pal.), *hlavní* ráz historie *české* (Pal.), *historické* divadlo národu *našeho* (Pal.), *delší* čas na cestách *obchodních* (Něm.), *rozličné* potravy a zboží *krámské* (Něm.), byl dříve *zámeckým* kaplanem a je prý člověk *vzdělaný* (Něm.).

U novějších autorů již nevidíme této tendence: podle *starobylého* obyčeje všech *kočovných* herců (Vanč.), po *hrbolatém* dláždění *venkovského* náměstí (Olb.), o *nejpalčivější* otázce *svého* života (Olb.), nad *týmto* výjavom *revúckej* romantiky (Kuk.).

Adjektivní přívlastek je vždy vpředu, vztahuje-li se ke dvěma nebo více slovům: co do *tělesné* postavy a barvy, *duchovní* povahy a řeči (Pal.), *ubozí* tkalci a přádelníci (Něm.). Zkusme dáti zde přívlastek do postposice, a změníme tím význam věty. (Ostatek příště.)

POSUDKY A ZPRÁVY.

André Mazon, Grammaire de la langue tchèque. (Collection de grammaires de l'Institut d'Etudes slaves. II.) Druhé vydání, přehlédnuté a rozmnožené. Paříž 1931. Str. 292. Za 25 fr.

Výborná mluvnice Mazonova byla po svém prvním vydání z roku 1921 podrobena pronikavé a důkladné kritice, zejména v NŘ. 7, 298—306 od B. Havránka a v Slavii 4, 772 až 805 od V. Ertla. Druhé vydání z roku 1931 není podstatně změněno, jen roztřídění slovesa a theorie vidu byly přepracovány s kritickým použitím rad a oprav uvedených referentů (H. = referát Havránkův, E. = referát Ertlův).

Sloveso jest i v tomto vydání rozděleno podle kmene présentního, ale ne už na čtyři třídy, nýbrž na tříd pět. Slovesa na *-ám* (naše V. třída 1a), jako *dělám, lákám, hlodám* atd., tvoří totiž nyní zvláštní třídu (classe D), kdežto v 1. vydání

byla přidružena jen jako zvláštní oddělení sloves s příponou kmenotvornou *-je-* v přítomném čase (třída C) (srov. H. 300). Slovesa pojatá do třídy C mají třetí osoby jedn. č. *myje, řeže, laje, kuje, kupuje,* jediné sloveso *dělá,* kde stažením z *-aje* vzniklo *á,* bylo výjimkou. Jakousi nevýhodou tohoto osamocení sloves vzoru *dělati* jest, že se takto oddálila od sloves vzoru *řezati,* s nimiž se mnohá slovesa typu *dělati* pomísila *(hrabu — hrabám, hýbu — hýbám, kopu — kopám),* ale celkem souhlasí tato oprava s duchem mluvnice, která dbá při třídění spíše dnešní podoby tvarů než historického původu.

Vzor *kovati, kuji* podržel Mazon i v 2. vyd. přes to, že Ertl v své kritice radil vynechati jej pro jeho čirou historičnost (E. 778). Soudím, že se Mazon chtěl vyhnouti opakování zmínky o slovesech *kovati* a *snovati* při vzorech *kupovati, mýti* a *řezati,* s nimiž se v některých tvarech pomísila. Také v třídě B uvádí Mazon přes opačné mínění Ertlovo (E. 778) při slovesech s kmenem samohláskovým *(mi-nou-ti)* dva druhy sloves: a) s kmenem původně samohláskovým *(mi-nou-ti)* a b) s kmenem původně souhláskovým, z něhož souhláska retná vypadla před následujícím *n* (*ka(p)-nou-ti* atd.). Do této druhé skupiny pojal Mazon na upozornění Ertlovo (778) také sloveso *hrnouti.*

Rozdělení slovesa v 2. vydání je tedy takové: třída A obsahuje slovesa s kmenem présentním na *-e-:* 1. vzor kořenný (type radical), t. j. vzor, jehož slovesa nepřibírají ani v tvarech présentních (kromě příp. *-e-*), ani v tvarech infinitivních žádného zvláštního sufixu *(nes-e, nés-ti);* 2. vzor zpola kořenný *(ber-e),* zpola příponový *(bra-).* Třída B obsahuje slovesa s prés. kmenem na *-ne-:* 1. vzor s kmenem samohláskovým *(vi-ne-)* nebo nulovým *(l-ne-),* 2. vzor s kmenem souhláskovým *(pad-ne-).* Třída C má slovesa s prés. kmenem na *-je-:* 1. vzor kořenný *(my-je, mýti),* 2. vzor zpola kořenný *(řež-e-, la-je-, ku-je-),* 3. vzor se sufixem střídavým *(kup-u-je, kup-ov-a-).* Třída D obsahuje slovesa s prés. kmenem na *-á-* (staž. z *-aje-*). Třída E má slovesa s prés. kmenem na *-í-:* 1. vzor s prés. kmenem na *-í-* a inf. na *-i- (mluví, mluvi-ti),* 2. vzor s prés. kmenem na *-í-* a inf. na *-e-, -ě- (trpí, trpě-ti),* 3. vzor s prés. kmenem na *-í-* (stažené z *-ěje*) a inf. na *-e-, -ě- (umí z uměje, umě-ti, nabízí, nabízeti).* Zvlášť jsou slovesa bez přípony kmenotvorné v prés.: *dám, mám, jím, vím, jsem.*

Podstatnější změny byly provedeny v theorii o vidu

(aspect), která již v 1. vyd. byla nejcennější částí celého díla. Slovesný vid je výrazový prostředek společný všem jazykům slovanským a je přirozené, že se hlavně cizí linguisté (vedle Mazona byl to na př. Švéd Agrell) pokoušeli, aby jej co možná nejlépe vysvětlili. Mazon se v 1. vydání opíral hlavně o své studie o ruském vidu slovesném a o své zkušenosti české, čerpané nejen z jazyka spisovného, nýbrž (a snad nejvíce) i z mluvené češtiny pražské. Učí, že pojem vidu vládne v celém slovesném systému. U každého slovesného tvaru třeba se rozhodovati, zda vyjadřuje dokonavost či nedokonavost. Slovesa *umříti* nebo *umírati* (franc. jen mourir) užijeme podle toho, chceme-li vyjádřiti dokonavost děje či jeho nedokonavost.

Měřítko, podle kterého poznáváme dokonavost nebo nedokonavost slovesa, je v tom, že jen od sloves nedokonavých můžeme utvořiti opisné futurum (*budu psáti*, ale *napíši*). Podle Mazona jsou jen tato nedokonavá slovesa, která nemohou vytvořiti opisné futurum: *jíti, jeti, vézti, nésti, hnáti*. Havránek 302 uvádí ještě *lézti* a *vésti*, Smetánka (Tschech. Gram., str. 90) soudí, že nemívají opisné futurum také tato slovesa: *běžeti, plouti, téci, táhnouti, vléci, kvésti, růsti*, a E. 793 k nim připojuje ještě *letěti*. Ertl zároveň upozorňuje, že jsou to slovesa znamenající pohyb, a čím je představa pohybu živější, tím že je větší odpor k opisnému futuru. Ale jsou i jiná slovesa nedokonavá — vykládá E. dále (794 n.) —, která nemívají opisné futurum: *díti, praviti, kázati* = rozkazovati, *tknouti se, ráčiti, darovati, zvěstovati, šinouti se;* E. uvádí tato slovesa podle Trávníčkových Studií o vidu slovesném, které vyšly roku 1923, t. j. až po 1. vyd. Mazonovy gramatiky, a které i na jiných místech referátu dodávaly Ertlovi materiál k jeho vývodům o slovesném vidu). Naopak defektivní slovesa *pojedu, povedu, půjdu* atd. jsou durativní přes to, že jejich présentní tvar má význam budoucí. H. 302 zase ukazuje, že u některých z těchto sloves je alespoň někdy možné opisné futurum, mají-li pošinutý význam (jsou-li částí fráze a pod.). Tak možno říci *sestra bude vésti hospodářství, řezníci budou hnáti dobytek přes ves* (ale *děti poženou na pastvu*), *bude to nést klidně* atp.

Těchto a ještě jiných námitek Mazon neuznal a v druhém vydání beze změny opakuje výklad o mechanickém kriteriu pro poznávání vidu. Třeba však uznati, že měřítko Mazonovo (jehož se vlastně v českých mluvnicích užívá ode-

dávna) ve většině případů dobře vyhovuje, ovšem hlavně Čechům, neboť právě cizinec necítí, zda na př. *padnu* má význam budoucí či přítomný, a musí se učiti vidu hned se slovníkem, jako se učíme rodu u podst. jmen, genitivu u subst. v latině, přízvuku u jmen řeckých nebo ruských atp.

V další nauce o vidu je mezi 1. a 2. vydáním podstatný rozdíl, způsobený hlavně důkladnou kritikou Ertlovou, v níž Ertl pronáší některé myšlenky docela nové, založené také na hojném materiálu, jejž po vyjití 1. vyd. knihy Mazonovy přinesly r. 1923 Trávníčkovy Studie o českém vidu. V 1. vydání učí Mazon, že jen nedokonavá slovesa trvací stávají se složením s předponami dokonavými *(píše — napíše)*, kdežto slovesa opětovací že nejsou schopna podobné perfektivisace (*dává* je nedokonavé, *přidává* taktéž). Tuto nauku opouští Mazon v 2. vydání a učí, že slovesa složená jsou jednak dokonavá, jednak nedokonavá podle způsobu, jakým byla utvořena. Složeniny, které vznikly připojením předpony k jednoduchému slovesu (composés préverbaux), jsou perfektivní *(nese — snese, píše — napíše)*, složeniny, které vznikly ze sloves už složených vkládáním přípon odvozovacích (dérivés suffixaux), jsou imperfektivní *(uteče — utíká)*.

Těmito dvěma způsoby, to jest přidáváním předpon k jednoduchým durativům (composition préverbale) a vkládáním odvozovacích přípon do složených perfektiv (dérivation suffixale), vyhovuje jazyk dokonale potřebě, míti pro každý slovesný děj v zásobě jak sloveso dokonavé, tak sloveso nedokonavé. Jak vidět, opustil Mazon vlivem Ertlovy kritiky (797 n.) nadobro učení, že opětovací slovesa nejsou schopna perfektivisace. Ertl totiž ukazoval, že při iterativech je třeba činiti rozdíl mezi komposity pravými *(metati — rozmetati)*, která jsou vždy dokonavá, a komposity nepravými (*zametati* není složenina s *metati*, nýbrž odvozenina — podle Mazona »dérivé suffixal« — od *zamésti)*, která jsou vždy nedokonavá. Co platí o iterativech, platí i o imperfektivech složených, jejichž složenost se již necítí a jež se rovněž mohou stávati dokonavými složením s další předponou *(vdávám — povdávám, snídám — posnídám, sbírám — nasbírám)*. Nejlépe je to viděti na rozdílu vidu slovesného u sloves *odpovídati* a *rozpovídati se*. *Odpovídati* je imperfektivum, protože je podle Ertlovy terminologie kompositum nepravé a podle Mazona »dérivé suffixal« (vzniklo příponovým od-

vozováním z *odpověděti*, a ne skládáním z *od* + *povídati*). *Rozpovídati se* je perfektivum, protože je podle Ertlovy terminologie pravé kompositum nebo podle Mazona composé préverbal (vzniklo vskutku složením z *roz* + *povídati*). Nepravé složeniny nedokonavé možno skládáním s předponami ještě perfektivisovati: *vynakládati* — *navynakládati*, *pronajímati* — *rozpronajímati* atd. Mazon opravdu naprosto přijal důmyslný výklad Ertlův, a soudím, že způsob podání u Mazona je ještě jasnější než u Ertla.

V § 132 1. i 2. vydání rozeznává Mazon slovesa determinovaná (na př. *řeknu*, t. j. nyní, *čtu*, t. j. právě, *jdu*, *hodím* atd.) a indeterminovaná (*říkám*, *čítám*, *chodím*, *házím*), jež vyjadřují činnost opakovanou, stálou nebo prostě činnost s obrysy nedost jasně určenými. Ertl ukázal v své kritice (800) na některé nedůslednosti tohoto dělení (na př. Mazon nepokládá za indeterminované slovo *kupovati*, ačkoliv má vedle významu opětovacího význam obecné platnosti a tvoří tedy s determinovaným *koupiti* dvojici stejnou jako *čtu* — *čítám*), ale Mazon přes to i v 2. vyd. toto dělení podržel. Učinil tak snad ze starého zvyku podle mluvnice ruské, ale také asi proto, že se mu termín »indéterminé« dobře hodil při výkladu o vzniku perfektiv od sloves neurčených, na př. *odříkám*, *předříkám*, *posedáme si* = nous nous assiérons les uns après les autres, *načítám* = je grossirai le compte en ma faveur (Mazon 230 tu uvádí také *začítám* = je comprendrai dans le compte, ale v tomto významu se říká, co vím, z a p o č í t á m; *začítati* = započítati by mohlo být leda v nářečích a jistě je v rus. *začitať*, *začityvať*), *odházím*, *nastřílím*, na rozdíl od perfektiv sloves determinovaných (*vynesu*, *vyhodím*, *přečtu* atd.). Perfektiva utvořená od sloves indeterminovaných (*naházím*) mají po stránce vidové zvláštní významový odstín: vyjadřují totiž »opakování aneb prodloužené trvání v okruhu děje dokončeného« (245, 246). Ačkoliv slovesa typu *kupovati* mají také tento významový odstín (*nakupovati*, *naslibovati*), přece je Mazon neoznačil v 2. vydání za indeterminovaná a vůbec se o složeninách *nakupovati* atp. ani nezmiňuje.

O slovesech *klaněti se*, *míjeti*, *vraceti* praví Mazon, že nemohou tvořiti složenin s významem dokonavým, ač Ertl správně ukazuje, že, nejsou-li tato perfektiva doložena, jsou možná alespoň virtuálně (*ukláněti se* atd.). Zdá se, že Mazon nedbal této námitky z důvodů praktických.

Vedle těchto závažných změn je v druhém vydání Ma-

zonovy mluvnice množství drobných oprav, jež z největší části vznikly kritickým použitím rad a pokynů obsažených v kritice Havránkově a Ertlově. Na str. 19 je už správně uvedeno, že dlouhé *ě* (přes staročes. *ie*) dává *i*, a *é* že se úží v *í* přímo (E. 791). O slabice *mě* se už nevykládá, že zní *mně* jen v běžné řeči, nýbrž že tak zní »obyčejně« (Mazon [= M.] 29; H. 304). Na str. 35 přidána zmínka o palatalisaci hrdelnic před *i (skočiti;* H. 299), na str. 41 vynechán inf. *kvísti* jako doklad pro úžení *é* v *í* (H. 299). Podle Ertlova výkladu (787) uvedeno (53), že hlavně jednoslabičná jména osob i národů mají v nom. pl. příp. *-ové* (*Čechové, Srbové, Řekové: Bulhaři, Slováci* a j.), *všudybyl* přeloženo správně celui qui *est* partout (v 1. vyd. *était)* (M. 57, E. 791). O skloňování slov *titul* a *artikul* opraveno (59), že se dnes přiklonila ke vzoru tvrdému (E. 788), a na str. 76 uveden tvar *do Boleslavi* jako běžný (E. 786, H. 304). Na str. 79 opraveno skloňování vzoru *soudce*, takže je jasné ve všech pádech (E. 788), a o jménech na *-ita* a *-ista* je uvedeno, že mají v pl. *-é* (E. 785). K dokladu *šetři se*, který M. uvádí vedle *táži se tě*, aby ukázal, že se tvarů *mě, tě, se* užívá v platnosti genitivní, připojuje v 2. vyd. (82) poznámku, že *se* u reflexivních sloves pozbývá hodnoty pádové (H. 303). O jménech měsíců psal M. v 1. vyd. na str. 92, že mají mužský rod, protože jsou to pohádkové personifikace. V 2. vyd. na str. 110 už praví, že jsou mužská stejně jako jméno *měsíc* samo (E. 791). Výraz *kluku darebná* má význam také důvěrný (M. 111) a nejen hanlivý (1. vyd. 93) (E. 788), předložky *konec* a *kraj* mají smysl klidový (M. 118) a ne cílový (E. 791), proti partitivnímu tvaru *chleba, vína* (fr. du pain, du vin) je akus. le vin, le pain, čes. *to víno, ten chléb* (M. 119, E. 788) a nejen *víno, chléb*, jak se vykládalo ve vydání 1. na str. 100. Při genitivu záporovém jsou uvedeny ustálené výrazy, jako *nemá ani kouska rozumu, nebylo tam človíčka* (M. 120, E. 788, H. 305). Na str. 123 vynechává M. omezení při předl. *za* ve významu časovém, že se jí užívá jen ve rčeních ustrnulých (E. 788), a na str. 124 vynecháno sloveso *naditi se*, uváděné v 1. vyd. mezi slovesy spojujícími se s dativem (E. 791). V kapitole o tvoření jmen jsou přidány doklady substantiv utvořených z předložkového určení místa, jako *nároží, poříčí* (M. 133, H. 303). V 2. vyd. se už netvrdí, že příp. 1. os. pl. *-m* místo *-me* je běžná také v řeči literární (M. 163, E. 789), u přídavných jmen utvořených z příčestí *(minulý, bývalý)* připojena poznámka, že se tvoří

hlavně od sloves stavových (M. 167, H. 301), o tvarech *tys, byls* atp. se už nepraví, že se jich užívá všeobecně, nýbrž jen často (M. 169, E. 789). Vedle tvaru *liž* uveden také tvar *lizej* (M. 175, H. 301).

Na str. 187 je opraveno nedorozumění, k němuž vedla stylisace 1. vyd. na str. 160: místo *mříti* bývají slovesa *umříti, zemříti*, která mají týž smysl; v 2. vyd. vloženo: která mají obě (tous deux) týž smysl, aby nebyl možný výklad Ertlův (str. 792), že *umříti* a *zemříti* mají týž smysl jako sloveso *mříti*. K perfektivům I. třídy *tnu, budu* přidává M. (podle E. 801 a Trávníčka, Studie § 158) ještě slovesa *říci* a *jmouti se*. Za knižní (livresques) označil podle E. 786 slovesa *housti* (185), *láti* a *záti* (221), *douti* (190), avšak *táti* pokládá (ovšem nesprávně) i v 2. vyd. za knižní (221). Také k slovesům *slynouti* a *sunouti* (197), *kanouti* (198) správně přidal poznámku »livresque«. U vzoru *pnouti* uvádí již jen tvary *pjal, pjav, pjat* (189), a ne *pal* a *pial* jako v 1. vyd., str. 161 (srov. H. 301, E. 790). Na str. 189—190 rozlišuje již *kleji* jurer od *klnu* maudire (E. 790). Tvar *beřiž*, který v 1. vyd. nazýval »emphatique« (163), nazývá M. ve vyd. 2. naprosto neobvyklým (entièrement désuet 191) (E. 790). Slovesa třídy *padnouti* jsou hlavně perfektivní, jsou-li odvozena od sloves, kdežto denominativa (M. praví »inchoativa«) jsou imperfektivní (M. 201, E. 801). Při slovesích vzoru *padnouti* přidány tvary *drápnut, klepnut, kopnut, skřípnut, šlápnut* (M. 202, H. 301), *leknuv se* (M. 205, H. 301). Tvar *řežiž* uvádí M. dále jen s poznámkou, že je spíše theoretický než skutečný, třebas E. soudí, že za zmínku nestojí (M. 216, E. 790). Poznámka Ertlova (790), že slovesa typu *řezati* nejsou jediná, která mají v třídě C_2 schopnost tvořiti emfatický imperativ (srov. *dějž*), zůstala v 2. vyd. bez povšimnutí. K imperativu *drápej* připojen ještě tvar *drap* (M. 218, H. 301). K dokonavým slovesům vzoru *mluviti* (235) (podle E. 802) proti 1. vyd. přidána slovesa *lapiti, mrštiti, raniti, staviti se* (E. uvádí ještě *stanoviti, tasiti* podle Trávníčka, Studie § 177). Sloveso *tasiti* neuvádí Mazon asi proto, že jeho vid je vskutku kolísavý. K tvaru *seš* správně v 2. vyd. Mazon podotýká (podle E. 789), že se nevyskytuje nikdy ve funkci pomocného slovesa (249). O tvaru *jest* 1. vyd. 217 učilo, že se vyskytuje jen v knižních definicích, jako *Bůh jest láska*, nyní Mazon uznává, že je to »obrat knižní« (tedy ovšem běžnější), ve shodě s H. 305 a E. 789—790. Výraz *obnošené šaty* překládá M. »vêtements usagés« (253) a ne opotřebovaný

»aussi complètement que possible« (1. vyd., 220) (srov. E. 803). Podle Havránka (303) byl doplněn výklad o shodě příklady *Řecko a Srbsko zvítězily* a *tele a hříbě běžely* (272) (srov. Naši řeč 4, 42).

Poučná jsou také místa, jež Mazon nechává v 2. vydání neopravena přes výtky obsažené v obou uvedených referátech. Tak vykládá Mazon v 2. vyd. znovu, že *bych* je aorist (169, 269), přes to, že Havránek pokládá tento výklad za zbytečný a ne zcela přesný (NŘ. 7, 299). Stejně vykládá po druhé, že *půjčiti* je z *požitčiti*, a upozorňuje na příčestí přít. trpná *vědom* a *znám* (165), která jsou pro nás pouhá adjektiva (H. 299). Sloveso *čníti* uvádí znova mezi slovesy vzoru *trpěti* místo *uměti* (M. 239, H. 301). Větu *přišel* podává M. i v 2. vyd. za větu jmennou, ač tvar *přišel* cítíme jako sloveso (M. 272, H. 303). Havránek pokládá za zbytečné (305), že Mazon uvádí doklady z řeči lidové, které nepřešly do češtiny hovorové: *»milostpaní, vědí«* a změnu *ý — ej* (1. vyd., str. 14). Mazon vykládá o změně *ý — ej* (23) beze změny a k dokladu *»milostpaní, vědí«* přidává (272), že je v něm odstín servilnosti (nuance de servilité *vulgaire*). Výklad o tvoření jmen je i v 2. vyd. umístěn až za kapitolou o skloňování jmenném a o užívání jmenných tvarů, ač i s praktického hlediska bylo by bývalo lépe promluviti o tvoření jmen před tvaroslovím (E. 774). Také výkladu o tvoření sloves a o jejich významu hlavně po stránce vidové nedopřál Mazon ani v 1. ani v 2. vyd. zvláštní kapitoly, jako učinil při výkladu o tvoření jmen, ač tím trpí, jak správně soudí Ertl (775 a 776), přehlednost výborných výkladů o vidu.

Výtku Ertlovu (777), že se stanoviska statického popisu jazyka je nevhodné charakterisovati hlásky *a, o, u* za tvrdé, neuznal Mazon asi proto, že jemu podle všeho opravdu nešlo jen a jen o statický popis a že se drobným poznámkám historickým zásadně nevyhýbal (srov. výklad, že *bych* je aorist 169, 269, a j.). Z téže příčiny neuposlechl Mazon rady Ertlovy (778), aby nerozděloval slovesa *minouti* (s kmenem již od původu samohláskovým) od sloves jako *kanouti* (s kmenem původně souhláskovým: *ka(p)-nou-ti)*.

Mazon, jak je vidět z jeho díla a jak mám zjištěno ze soukromých zpráv, studoval v Praze jednak češtinu spisovnou, jednak činil vlastní, velmi podrobná a bedlivá pozorování řeči mluvené v divadle, na ulici a mezi svými známými a konečně se pravidelně informoval u prof. Popelky,

který pochází z východních Čech. Tuto okolnost vycítil správně Ertl (783) — hlavně tvary *hrám, hrej, v uše, z Boleslavě* a neznalost tvarů *Novákovic, Primasovic* jsou jistě původu východočeského — a soudí z toho, že pražská čeština hovorová není pro svou nejednotnost dosti vhodná ke zjišťování tendencí naznačujících budoucí vývoj spisovné řeči. Za jediný vhodný prostředek k tomuto zjištění pokládá Ertl studium dnešní řeči spisovné a jejích odchylek od normativní mluvnice (Havránek v podobném smyslu upozorňuje na srovnání s článkem Jankovým v NŘ. 5, 289 n.), jež nám jsou naši filologové dosud dlužni. Myslím, že pro mluvnici Mazonovu z toho plyne nejen zásluha, že si povšiml důležitosti řeči mluvené (E. 784), nýbrž i fakt, že jeho dílo je založeno na zkušenostech, kterých nabyl v Praze, když se učil česky. Mazon chtěl nejen rozumět psanému slovu, nýbrž — a to snad hlavně — i dorozumět se se ústně s lidmi. Proto je jeho obraz našeho jazyka spíše statický než historický. Nejlépe lze tento ráz Mazonovy mluvnice poznati na faktu, že nauku o přechodníku probral jen po stránce tvaroslovné a ani slovem se nezmínil o pravidlech, jak užívati přechodníků, ačkoliv jsou tato pravidla značně rozdílná od pravidel o užívání přechodníku (gérondif) ve francouzštině. Šlo mu asi jen o to, aby jeho čtenář porozuměl přechodníku, najde-li jej v řeči psané, a nešlo mu již o to, aby se ho čtenář naučil užívati, protože se přechodníky v řeči mluvené nevyskytují.

Na konec bych rád uvedl několik drobných poznámek. Rčení *v začátcích* a *v koncích* (113) se užívá jen ve výrazech ustálených (*nemoc je v začátcích, jsem se svým rozumem v koncích* atp.) a nelze je tedy přeložiti jen tak bez poznámky ‚au commencement, à bout'. Mezi zájmeny neurčitými neuvádí Mazon zájmeno *kdosi*, ač bychom rádi slyšeli právě od něho výklad o významovém rozdílu mezi zájmenem *někdo* a *kdosi*. Předložka *po* s dat. (115) je naprostý archaismus. Komparativy příd. jmen *čistější, hustější, lehčejší, krotčejší* jsou ve spisovné řeči vzácné; častější jsou kratší formy *čistší, hustši, lehčí, krotši*. Podobně forma *snazší* je spíše spisovná, kdežto *snadnější* je tvar spisovný i hovorový (145). U adjektiv utvořených od přechodníku minulého, jako *přivedší* (str. 140), mohlo být poznamenáno, že bývají tvořena od sloves předmětných (*pozbyvší, vytrpěvší*), že bývají jen v jaz. spisovném a že ani ten tomuto rusismu zvlášť nepřeje, kdežto od sloves podmětných

bývají obyčejnější adj. na *-lý (spadlý, zemřelý)* atd. (viz Gebauer-Ertl, Mluvnice I, 84 z r. 1926). Na str. 277 je řeč o tom, že čeština nezná konsekuce temporum (la concordance mécanique des temps), která je tak charakteristická pro francouzštinu. Na to se uvádí příklad: *věděl jsem, že je nemocen*, a *věděl jsem, že byl nemocen* (je savais qu'il était malade a je savais qu'il avait été malade). Přítomný čas ve větě vedlejší prý znamená, že nemocný ještě nepřestal býti nemocen. V češtině však možno říci *věděl jsem, že je nemocen* i o člověku, který se již uzdravil anebo dokonce zemřel. Přehlednosti knihy velmi prospěly tučně tištěné názvy kapitol; to v 1. vydání nebylo.

Pro Čecha znalého francouzštiny je čtení Mazonovy knihy velmi poučné, neboť z ní poznává mnohé stránky našeho jazyka, které českým autorům zpravidla unikají.

Kvido Hodura.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Germanismy a znalost němčiny. Prosím, abyste mi dovolili ke zmínce o mé stati »Jazyk, škola a spisovatelé« na str. 88 dvě námitky. Nikde jsem nevyslovil mínění, že by špatná znalost němčiny chránila před vlivy německými. Žádal jsem širší obzory. Dokazoval jsem v svých knihách o reformě střední školy, že není možno, aby se němčina stala pro českého inteligenta jediným živým jazykem, kterému se může ve škole naučiti. Germanismy vnímá jen ten, kdo zná ještě *jiné* jazyky mimo němčinu a může srovnávati. Také o poměru latiny k češtině nemám tak primitivního názoru.

E. Čapek.

*

Ve Sborníku Matice slovenskej 9, 1931, 38—72 uveřejnil Ľudevít Novák článek »K problému reformy československého pravopisu«. Nezabývá se všemi otázkami, jež se naskýtají při kritice našeho pravopisu. Letmo se dotýká označování délek a psaní čes. *ů*, slovenského *ô*, pak věnuje hlavní pozornost otázce ypsilonové (str. 52—67) a na konec připojuje poznámky o slovenském *ä*. Ostatních věcí obyčejně od reformátorů pravopisu kritisovaných, jako psaní některých předložek a předpon *(s, z)*, psaní příslovcí vzniklých z předložkových pádů, dvojice *mně-mě*, psaní velkých písmen, rozdělování slov a pod., L. Novák nepřipomíná. Šlo mu především o »lepšie precizovanie a linguistické podloženie vcelku už známých návrhov« (70). Aplikuje na pravopisné problémy poznatky čerpané z nové jazykovědné nauky fonologie, úspěšně pěstované a šířené Pražským linguistickým kroužkem. V podrobnostech se ukazuje, že pravopis je vybudován na-

mnoze na jiných základech, než jsou požadavky fonologického přepisu. V ruském písmě se neoznačuje přízvuk, ač přízvučnost a nepřízvučnost má v ruštině fonologickou platnost, t. j. rozlišují se jí tvary a významy slov.

U nás je přízvuk vázán vždy na totéž místo v slově, jest jen znamením počátku slova, ale zato máme fonologicky významnou krátkost a délku slabik; srov. *váha* — *váhá, milí* — *mílí* atd. Psaní čárek nad dlouhými samohláskami bývalo prohlašováno za »nepohodlnou zbytečnost«. Novák pro jeho zachování mimo důvod z fonologie uvádí, že by nastal »kvantitatívny chaos vo výslovnosti spisovných našich jazykov«. Rozdíl mezi *ú* a *ů* by měl být zjednodušen na jednotné *ú*, již proto, že je třeba označovat délku uvnitř zdomácnělých slov cizích. »Pravidlá slovenského pravopisu« z r. 1931 píší *kultúra, literatúra, procedúra, garnitúra, revolúcia, rezolúcia, inštitúcia* atd.; i my máme psaní *múza* (vedle *musa)* a jiná cizí slova si jistě časem psaní délky vynutí (na př. *bluza*). Sloven. dvojhlásku *uo* psal omylem M. M. Hodža a po něm M. Hattala *ô* a od nich má toto písmeno spisovná slovenština v slabikách s původním *ó (bôl, vôl, kôň, dôkaz, bôček).* Kdyby se psalo *uo,* písmo by se přiblížilo fonologické soustavě dlouhých samohlásek, v níž proti krátkému *ä* stojí *ia (sviatok, viazať),* proti *e* dlouhé *ie* (2. pád mn. č. *žien),* proti *o* dlouhé *uo.*

V otázce *i* — *y* by fonologickým poznatkům nejvíce vyhovovalo psaní jednotného *i.* Pak by se u souhlásek *d, t, n* musila označovat měkkost *(ď, ť, ň),* což se zpravidla děje při přepisu nářečí majících jediné *i.* Jakkoliv tak psal již L. Štúr, přikláání se Novák k V. Medonosovi (Reforma pravopisu, Praha 1930), jenž přejal ponechávání *y* jen v slabikách *dy, ty, ny* od F. Jokla (Zjednodušený pravopis, Brno 1898). Tato myšlenka, mající některé obhájce mezi učitelstvem, není tedy nikterak nová. U Medonosa je dáno kompromisní řešení důvody propagačními: chce *y* napřed jen redukovat, neboť je si vědom, na jaké překážky naráží změna porušující vžitou zvyklost. Ale jazykozpytec takové reformy hájit nemůže. Psaní *dvori, lesi, sklepi, domi* proti *světy, sady, kominy* atd. nedá se odůvodňovat tvrzením, že nynější protiklad *chlapi* — *dvory* také »hřeší« proti morfologickému principu. V této dvojici nemá *-i* touž funkci jako *-y:* obě písmena neznačí jen 1. pád množ. čísla, nýbrž slouží také třídění mužských jmen podle rodu životného a neživotného. Třídění to zasahuje pronikavě do skloňování jmen rodu mužského i do skladby. Kdo zde stírá tradiční grafické rozdíly, zatemňuje mluvnickou stavbu našeho jazyka. Je známo, v jak těsném spojení je jazyk a myšlení. Uvědomují-li si příslušníci národa strukturu svého jazyka, nemůže to »kazit soudnost«, jak tvrdívají oprávci pravopisu, mluvíce o jeho domnělých vnitřních rozporech. Psaní se nedá zmechanisovat do té míry jako čtení. Čteme letmo celé věty, ba odstavce i stránky, ale nemůžeme psát »globálně«. Nelze-li přivést k platnosti jednotné *i,* je lépe nezhoršovat kusými reformami daný stav. Právě funkční

pojetí hlásek, fonologie, vede k novému nazírání na pravopis. Ideálem přestává býti přepis čistě fonetický, jakému se nejvíce přiblížili Srbové (píší na př. *Srbin* — adj. *srpski, srce* — gen. plur. *srdaca).* Až bude vypracována celá fonologická soustava češtiny a slovenštiny, bude vhodné odvoditi z ní důsledky pro pravopis. Není pochyby, že se taková úprava bude po mnohé stránce přikláněti ke psaní »etymologickému« (viz také u Nováka na str. 70, pozn. 90).

Co se týče slovenského *ä* po retnicích *(päť mäso, svätý, žriebätá* ‚hříbata'), přimlouvá se Novák za návrat k štúrovštině. Štúr nepřijal *ä* do své mluvnice z důvodů estetických a proto, že se ho užívá jen »v niektorých zapadlých náračiach« (srov. o tom v témž sv. Sbor. Mat. slov., v studii F. Frisky »Úvahy o Štúrovej a Hodžovej filologii«, str. 174). Právě tato výlučnost hlásky *ä* vedla Hodžu a Hattalu k tomu, že ji zavedli do spisovné slovenštiny, kterou chtěli mít co nejvíce svéráznou a odlišnou od češtiny. Ve světle fonologie se *ä* jeví jako znak pro slovenštinu nad jiné typický; o tom velmi poučně vykládá ve spojení s ostatními slovanskými jazyky spisovnými B. Havránek (Travaux du Cercle lingu. de Prague, Praha 1931, str. 267—278). Novákýv požadavek, nahraditi *ä* písmenem *e*, se nemůže opírati tak o důvody jazykozpytné, jako spíše o potřeby praxe. Toto křížení zájmů, pronikající celou studií, nepřidává vždy Novákově argumentaci přesvědčivé síly.

Práce L. Nováka svědčí, že je dobře informován zvláště o posledním badání fonologickém. Přejímá odtud i všecko názvosloví a ještě je rozhojňuje názvy novými. Termín pol. jazykozpytce Baudouina de Courtenay *grafema* se dobře hodí pro jev, jenž v písmě odpovídá fonologické jednotce, fonému, ale je třeba vymeziti jeho význam; Baudouin jím rozuměl »představu nedělitelné litery«. Slovo *grafema,* stejně jako *fonema, syntagma* a pod., je Polákům rodu ženského a skloňují je podle vzoru ‚žena'. V českých pracích z fonologie se zavádí sklonění střední s řeckým kmenem na *-mat-* *(v písme funkciu fonémat nahradzujú grafémata,* píše L. Novák na př. na str. 54, pozn. 59). Toto sklonění je obvyklé u řec. slov dvojslabičných *(drama, thema, klima, sperma* a p.) a u těch víceslabičných, jež mají před *-a* skupinu souhlásek *(fantasma, syntagma, dilemma).* Delší slova na prosté *-ma* někdy traktujeme jako v pol. (*do panorámy;* sloven. také na př. gen. sg. *drámy, témy, klímy*), zřídka je necháváme bez změny (v příjemném *aroma),* ale zpravidla jim dáváme podobu obvyklou v západoevrop. jazycích. Zobecnělá jména *diplom, program, systém, problém* dávají nám vzor i pro podobu a flexi nově zaváděných názvů vědeckých *foném, morfém, grafém a pod.* V tvoření nových termínů se doporučuje hospodárnost; termín jako *ortografonologia,* jejž mimo jiné novotvary navrhuje L. Novák (pozn. 59), není toliko »trochu pridlhý«, ale jazykozpyt se bez něho zcela dobře obejde.

Pravopisu se dotkl také I. Olbracht v Liter. novinách 6, 1932, č. 3 v článku »Jazykové zmatky řeší laici«. Odmítá hračky se psaním malých písmen u jmen vlastních *(praha)*, o *i, y* říká, že nepůsobí zvláštních potíží již ani dobrým žákům nižších tříd obecné školy, a ještě méně prý psaní *ú* a *ů*. Olbrachtovy požadavky jsou zfonetisování pravopisu a legalisování nynějšího spisovného jazyka, pokud neodporuje zákonům živé češtiny. O zfonetisování jsem se zmínil již výše. Je to otázka mnohem těžší, než se zdá laikům. Spisovný usus uznává za normu i »oficiální filologie«, hájící ve sporných případech, co se v jazyce vyvinulo ve shodě s celou jeho stavbou. Nerozchází se tedy tolik s požadavkem spisovatele Olbrachta, jak by se zdálo z jeho poznámky.

*

Etymologii příd. jména *hezký* hledali jedni, spojujíce je s ruským slovem *(pri)góžij* ‚příhodný, dobrý, hezký', v základu *god-*, od něhož máme na př. *hodný*. Jiní pro hláskové obtíže toho výkladu a pro mor. a slovenské znění *herský* pomýšleli na původ z němčiny, ze starší podoby slova, jež nyní zní *herrisch*. Tvar *herský* je spolehlivě doložen od doby kolem r. 1800; v písních, zvláště slovenských, sebraných J. Kollárem, má význam ‚vznešený, slavný', příslovce *hersky* ‚jak se na pána sluší'. Ani *hezký* nemá starých dokladů, vyjmouc vlastní jméno *Hezký* (na př. z Popravčí knihy pánů z Rožmberka). Obtíže, jež se při obou výkladech naskýtají, kriticky reviduje *J. M. Kořínek* v Listech filol 58, 1931, str. 149—157 a 278—287. Rozhoduje se pro výklad ze slov. kořene *god-*, v oslabené podobě *g'd-*, jejíž stopy vidí v subst. *heslo* z *g'd-slo ‚něco smluveného' a v litevských slovech *gùdas* ‚obvyklý', *gùdras, gudrùs* ‚chytrý, lstivý', snad také v místních jménech typu *Hedeč, Hedčany*. Rozšíření o příponu *-ký* vykládá Kořínek snahou, zabrániti homonymii s komparativem **h(e)zí* (srov. staré čes. komparativy chuzí, mlazí, draží, věcí a p.). — K tomu připomínám, že se v nářečí kladském říká *to je to tadyk hezý, má to hezý* (J. Kubín, Lidomluva Čechů kladských, Praha 1913, str. 177; s poznámkou »jen v neutru«). Na Kladsku se vyskytují zvláštní komparativy, na př.: už byl *chytři* než sám táta; dnes je ta vjetřice *vostři;* po tom dešti bude šeno *mokři;* nemeškal, *chuři* šaty na sebe uzal; šel do ty *bliži* vesnice. Také z Pardubicka, z Libišan, jsou zapsány komparativy *chytří, mokří, ostří*. Komparativ *chytří* je znám z Novopacka a Hořicka (v. LF. 40, 1931, 51) a z Rychnovska. Je kladské *hezý* tvar komparativní (vl. *hezí)*, či zbytek neodvozeného **hez?*

*

V Technickém obzoru, v č. 4 letošního ročníku, píše ing. *R. Štech* článek »Neskloňujme zbytečně!« Má na mysli nepřímé pády na adresách (Fr. Buzkovi v Heřmanově Městci), ve jmenovacích formulích úřadů (vrchnímu stavebnímu radovi, inženýru Antonínu Kaltofenovi, přednostovi oddělení), na orientačních tabulkách (K Českým Budějovicům), na pomní-

cích a plaketách (Bedřichu Smetanovi). Přimlouvá se, aby všude byl k své platnosti přiváděn nominativ. Líbí se mu úřední názvy tratí železničních (Praha-Brno-Bratislava) a automobilových (Blansko-Macocha-Sloup), po jejichž vzoru by měly prý být označovány i silnice, dosud jmenované na př. *vodňansko-plzeňsko-kraslická.* Není pochyby, že nominativ vstupuje stále více na místo jiných pádů, zvláště v jazycích západoevropských. Ale čeština je jazyk s mnohem bohatší flexí a odvozování adjektiv je v ní velmi živé, takže na př. proti franc. *le ministère Clemenceau* nebo něm. *Universität Prag* máme *ministerstvo Udržalovo, universita pražská* nebo *v Praze* a pod. Tam, kde to dovoluje skladba věty a kde jde o stručnost, o zřetelnost jména, nelze ovšem ani se stanoviska jazykové správnosti nic namítati proti tvarům nominativním. *F. Oberpfalcer.*

Slovanský název psa, *p's'* (čes. *pes*, pol. *pies*, rus. *pës*, srbskochorv. *pas* atd.), byl pro etymology vždy tvrdým oříškem, a dosavadní jeho výklady jsou málo pravděpodobné nebo docela pochybné. Dříve byl zejména rozšířen výklad, že slovanské slovo *p's'* je v podstatě totéž slovo jako latinské *pecu* ‚dobytče', staroindské *páśu* ‚brav', německé *Vieh* atd. a že tedy původně označovalo asi vůbec ‚zvíře žijící v domácnosti lidí'. Obměnou tohoto výkladu byla domněnka, že slovo *p's'* vzniklo zkrácením nějakého komposita s prajazykovým **pek'u* (= lat. *pecu* atd.) v první části; hlavně se tu myslilo na původní složený název **p'so-straž'* ‚strážce dobytka'. Ale spojení slov. názvu pro psa s latinským *pecu* atd. je nepodobné pravdě z důvodů hláskových i významových. Jiní badatelé hledali v slově *p's'* indoevropský základ, který je na př. v lat. *specto* ‚dívám se', *in-spicio* ‚prohlížím a pod.', staroind. *páśjati* ‚vidí a pod.', něm. *spähen* ‚vyzvídati a pod.', a vysvětlovali jeho vznik tak, že pes u Slovanů nazván podle své prastaré a charakteristické funkce hlídače dobytka, lidského obydlí a j. Pro tento výklad osamoceného slovanského názvu však není přesvědčivých paralel z ostatních jazyků. Ještě jiní myslili při slově *p's'* na základ, který je na př. v našem *pestrý, pstruh, psáti,* dále na př. v řeckém *poikílos* ‚pestrý', avestském *paes-* ‚barviti, zdobiti', staroindském *piśánga-* ‚rudohnědý a pod.'; podle toho by slovanský název psa byl vznikl podle nápadného zbarvení nějakého druhu psovitých (nebo i jiných) šelem. Podporou tohoto výkladu jest, že názvy rozmanitých zvířat podle barvy srsti, peří a pod. jsou ve všech jazycích světa dosti časté, a dále, že zejména také od onoho indoevropského základu pochází staroindský název daňka *piśás,* což se hláska po hlásce může shodovati se slovanským zněním *p's'*. Ale staroindické *piśás* a slovanské *p's'* jsou přece jen slova příliš osamocená, a jejich spojení nepřesvědčuje po stránce významové; teoretická shoda hlásková může tu pak býti — jako v tak mnoha případech jiných — jen náhodná, klamná. Vyskytla se dále domněnka, že slovo *p's'* vniklo do jazyka Slovanů z jazyka předindoevropských praobyvatelů Evropy, že je to tedy stará výpůjčka, stejně jako jiné slov. názvy

pro psa *vyžľ*', *ogar*'. To je sice možné, ale nedá se to ničím zaručiti, a předpoklad, že v tom nebo onom nejasném a nesnadném případě je výpůjčka nebo vliv předindoevropského substrátu, lze za pravděpodobný míti jen tenkrát, když proň mluví jiné zvláštní důvody.

Nedávno se o výklad slovanského slova *p's*' pokusili V. Machek v své knize Studie o tvoření výrazů expresivních (1930), str. 111 a dál, a J. M. Kořínek v Listech filologických 58 (1931), str. 427 a dál. Oba vycházejí z předpokladu, že je marné hledati pro toto slovo příbuzenství v oblasti normálních základů indoevropských, že vzniklo teprve na území slovanském a že jeho kořen je (v širokém smyslu) interjekcionální. Machek si představuje, že slovo *p's*' náleží k mezinárodnímu expresivnímu základu *pis—: piš—* ‚močiti', který je na př. ve francouzském *pisser*, něm. *pissen*, čes. *piskati*, ital. *pisciare*, sloven. *pišať* a j.; je prý to jméno žertovné, asi jako naše *štěk* nebo *raf*, z vulgárního slovníku praslovanských pastýřů a zemědělců, kteří nazvali psa podle nápadné jeho vlastnosti, že stále kropí svým močem předměty, kolem nichž pobíhá a jež očichává. Nevýhodou tohoto výkladu jest, že jinak ani z tohoto základu, ani z žádného jiného základu pro představu ‚močiti' nikde, pokud víme, názvů pro psa (ani pro nějaké podobné zvíře) není, takže Machek nemůže pro svůj výklad uvésti paralelu ani vzdálenou. Podle Kořínka vzniklo slovo *p's*' z mezinárodní interjekce *ps! (p's!* a pod.), jíž se u rozličných národů (také slovanských) volá na psa a z níž vznikly názvy pro psa na př. i v portugalštině *(buz)*, ve španělštině *(buzque)*, ve francouzštině (starofrancouzské *bisse* ‚psice', béarnské *biscoudet* ‚psík', vogeské *beusse* ‚psice'), v němčině *(Betze* ‚psice') a j. Téže interjekce se v některých jazycích užívá také jako zvolání na kočku, a proto jsou tam z ní názvy pro kočku, na př. v angličtině *(puss)*, ve francouzštině *(gro-bis* ‚kocour'), v rumunštině *(pisoiu* ‚kocour' *pisica* ‚kočka'); snad odtud pocházejí i některé názvy jiných zvířat. Mnoho hypokoristických názvů novějších i starších pro psa vzniklo také z paralelní interjekce *ks! (k's!* a pod.) a z rozličných interjekcí jiných; autor podává i na to četné příklady z rozmanitých jazyků. Výhodou tohoto výkladu slova *p's*' jest, že lze proň uvésti množství paralel z názvů psa i jiných domácích zvířat v nejrozmanitějších jazycích rozličných dob.

DROBNOSTI.

LIDOVÁ RČENÍ. Tvořivost a vynalézavost lidové mluvy se bohatě projevuje v rozmanitých rčeních a úslovích, která nás často překvapují svým svérázným vtipem a bystrým postřehem. Takové výrazy jsou důležitým materiálem pro jazykovědné badání a často i pro poznání povahy a života lidu. Bohužel právě tato stránka našeho jazyka je velmi málo známa a mnohá úsloví, přirovnání a vtipné obraty mizejí nenahraditelně s vymírajícím starším pokolením. NŘ. chce přispěti k zachycení tohoto jazyko-

vého materiálu a bude co možná pravidelně otiskovati ukázky takových lidových obratů. Prosíme své čtenáře, aby nám laskavě posílali zprávy o tom, co zajímavého znají z nářečí své osady nebo svého kraje. Vedle ustálených i náhodných rčení a obratů jde nám také o rázovitá slova jednotlivá, na př. o názvy částí oděvu, domu, o názvy jídel, rostlin, nářadí a pod. Těšíme se, že naši čtenáři ochotně a vydatně přispějí svou pomocí při tomto podniku; časem by se takto mohlo nasbírat velmi mnoho důležité látky. — Jako malou ukázku uvádíme rčení, která p. řed. měšť. školy Žalman zachytil na Veltrusku: Měla s ním poměr *choď sem, nechoď sem* (t. j. vlažný). — Má povahu *uraz nebo ulom* (t. j. ráznou, bezohlednou). — *Sedí na cizí židli; sedí na cizí stolici* (t. j. nemá vlastního domku). — Žačka *vyzuzala* na matce peníze na výlet (t. j. vyžadonila). — P. okr. škol. insp. L. Piazza ze Dvora Králové píše, že viděl v Habřině u Jaroměře omluvenku, v níž matka žádá učitele, aby dítě smělo zůstati doma »hlídat naši malou *slotu*«, t. j. malé děvče. Slova *slota* je tu užito bez hanlivého smyslu; tak se prý obecně říká na Smiřicku. — P. uč. R. Hlava ze Kbel u Prahy našel v úloze devítiletého žáka větu: »Jdi, ty *trdlo macharový*, co by tam (t. na půdě) strašilo?« Je přezdívka »trdlo macharový« známa i jinde? Kott v svém slovníku uvádí přezdívku *machar* = trhan z nářečí lašského; jeho doklad přijal i Bartoš do Dial. slov. moravského.

KŘIKLAVÝ GALICISMUS. V Lidových novinách byl 5. dubna t. r. otištěn feuilleton R. Weinera »Jaro se leskne všemu navzdory«. Strojeně, se chtěnou duchaplností se tam vyprávělo o několika pařížských příhodách, také o jízdě autem kolem Paříže: Za mostem jsme vylezli. Dělalo to 25 franků. »Ano,« *udělal* Arnošt, když mu šofér vracel pětifrank. Zahloubal se nad pětifrankem. »Ano«, *udělal* ještě jednou, vraceje mu jej jako zpropitné. A utáhl krásný, červený šál... Sloveso *dělati* zastupuje, zvláště v pohodlné mluvě lidové, mnoho sloves jiných, ve franštině může míti *faire* celé desítky významů. Francouzům je *il fit* běžné i ve smyslu ‚děl, pravil'. V hovorové češtině, v slangu, v některých nářečích také se říká na př.: *a von si eště udělal: Nepudu!* Ale je to triviální způsob vyjadřování a pařížského koloritu Weinerovu feuilletonu nepřidal.

KUTINOVY UZENÁČE. Tak odjakživa psala firma, jež vyrábí tyto rybí konservy. Ale někdo ji prý upozornil, že to není správné a že se mají takováto jména skloňovat podle vzorů životných, tedy »Kutinovi uzenáči«. Máme prý rozhodnout, co je správné. — Rozhodnutí tu není nesnadné, neboť živý jazyk sám si už ustálil skloňování takovýchto jmen a není příčiny, proč by je od něho nemohl přijmout také jazyk spisovný. Sotva by koho napadlo říkat, že čerství slanečci dobře chutnají, že sledi jsou velicí a uzenáči, zavináči že jsou dobří; každý by se tu vyjádřil, že čerstvé slanečky chutnají, sledě jsou velké a uzenáče, zavináče dobré. Proto se do tvarů životných nebudeme nutit ani při psaní. Ostatně způsob živého usu neodporuje ani hledisku logickému, neboť název »uzenáč« není přece ozna-

čením nijaké bytosti živé, stejně ani »slaneček«; to už nejsou přírodopisné názvy ryb plovoucích ve vodě, nýbrž prostá jména hotových, neživých výrobků. V témž smyslu rozumíme i názvu »sleď«. Je sice pravda, že s hlediska mluvnického pokládáme za životná ta jména rodu mužského, která mají v akusativu jednotného čísla tvar genitivní (bratra, oráče a pod., srov. NŘ. VII, 1923, 191), a podle toho že bychom měli jména *slaneček, uzenáč* a pod. pokládat za životná, neboť v živé mluvě mají v ak. sg. koncovku *-a, -e,* (koupit si slanečka, uzenáče a pod.). Ale ono pravidlo není všeobecné; jsou jména věcí zřejmě neživých, a přes to mívají v živé řeči ak. jedn. č. na *-a* (na př. najít hříbka, hráti ferbla, koupit si buřta a pod.). Akusativ *slanečka, uzenáče, zavináče* (vedle *uzenáč, zavináč)* třeba tedy chápat v témž smyslu jako ak. *buřta* a pod.; není znakem životnosti těch jmen. Takovéto odchylky si vytváří jazyk sám a nelze je opravovat z pouhého zřetele k logické uniformitě. O tom se v NŘ. psalo už několikrát, na př. I, 128; III, 9, 63, 157; X, 191; XII, 120. — Bylo by tedy skloňování těchto jmen takové: nom. jedn. č. *slaneček, uzenáč, zavináč,* ak. jedn. č. *slanečka, uzenáče, zavináče* (vedle *uzenáč, zavináč),* nom. mn. č. *slanečky, uzenáče, zavináče.*

»ZALISTNITI« (NŘ. XII, 1932, 29). Dostalo se nám dalších zpráv k tomuto slovesu. P. řed. F. Havelka oznamuje, že zemský úřad v Brně nařizuje vždy nadaci »zlistnit« a provádí »zlistnění«. P. dr. V. Kosek k výkladu p. J. K. dodává, že se pojem »verbriefen« vedle práva nadačního vyskytuje též v četných právech jiných, na př. zvlášť hojně v právu poplatkovém. V něm se v textech psaných německy užívá slova »beurkunden« a to se do češtiny překládá obyčejně výrazem »listinou, listinně, písemně osvědčiti«; příslušné substantivum k tomu je »listinné, písemné osvědčení« (něm. Beurkundung). Také naše odborné slovníky přestávaly dosud na těchto opisech. Ale výrazů složených se tu prý užívalo jen z nouze, neboť je jisté, že by se těžko dalo najít vhodné slovo jediné. Proti pisateli předešlého výkladu o slově »zalistniti« je p. dr. Kosek toho názoru, že by právní praxe takového slova potřebovala. Sám navrhuje výraz »olistniti, olistnění« (podle ochladiti, ochromiti a pod.), ačkoli uznává, že by logičtější bylo znění »olistiniti«. — Nechceme neuznávat potřebu stručných odborných termínů, ale jistě nelze jazyk nutit do novotvaru, který nemá opory ani v jazyce samém ani ve skutečném usu. Proto si netroufáme doporučovat ani slovo »olistiniti« (srovnání se slovesy *ochromiti, ochladiti* a pod. není přesné), ani »olistniti, zlistniti«. Podle našeho mínění jsou výrazy *písemně (listem) osvědčiti, písemné (listinné) osvědčení* na představu tak složitou dost stručné a zdá se, že také dosavadní praxi vyhovovaly úplně, třebas jich užívala jen z nouze. Snad by se s nimi vystačilo i v budoucnosti.

O p r a v a.

V poznámce na str. 68 třeba vypustit čárku z věty »arcibiskupové pražský a olomoucký se sešli«.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.